

Pismo iz Ljubljane.

Pisal A. Aškerc.

islana gospodična!

»Kaj je kaj novega v Ljubljani?« — ste me vprašali v zadnjem pismu.

Hm, »novega« bi bilo marsikaj. Mesto se prenavlja takorekoč od tedna do tedna. Nove hiše rasto iz tal; po izložnih oknih vidite tu pa tam tudi kaj novega, žal, da ne novih knjig slovenskih . . . Kaj novega! . . . Ker Vas poznam, vem, da ima beseda »novo« v tem slučaju pregnanten pomen: nekaj posebno zanimivega novega, nekaj »višjega« novega . . . Kaj ne da? Razumem.

Potrpite, takoj Vam povem nekaj res »novega«. Upam, da Vas utegne zanimati, kar je zanimalo mene. To sem Vam bil te dni srečal na ulici našega mojstra-kiparja, gospoda Alojza Gangla. Saj ste že videli, kakor ste mi pravili, njegovega »Vodnika« . . .

»Ali bi smel videti jaz enkrat tisto Vaše svetišče, v umetniškem žargonu imenovano »atelier«, kjer ustvarjate svoje kipe, kjer vdihujete mrtvemu kararskemu mramorju življenje?« — sem vprašal mojstra.

»Zakaj ne?« — mi reče gospod Gangl. — »Če utegnate, idite kar z menoj, in ker vem, da vas zanima tudi moja umetnost, ustrežem drage volje vsi radovednosti vaši.«

In šel sem z njim.

Z Valvazorjevega trga nekje sva jo zavila v ozko ulico. Prestopiva prag neke starinske hiše ter se popenjava po takisto starošegnih stopnicah. Razni koridori . . .

»Tukaj!« reče mojster Gangl.

Z nadvratnega nadpisa sem razbral, da stopam v šolsko dvorano, kjer se predava učencem obrtnih šol plastika, kiparstvo.

Dalje! . . . in tu sva — v atelieru Ganglovem namreč.

Ali ste že bili kdaj v kakem slikarskem ali kiparskem atelieru, gospodična? Težko.

Če ste v svojem stanovanju navajeni na simetrično razstavljene predmete, na pedantovski red; če Vas vznemirja vsaki prašek, ki ga ugledate na kaki stvari: potem si nikar ne želite videti kdaj takega takšnega-le umetniškega kota!

Ni Vam jih bolj nerednih in zanikarnih, vsakršni »dobri«, sitni red po sobi prezirajočih ljudi, nego so slikarji in kiparji; kakor sem

slišal praviti, žalibog, tudi nekateri pesniki in pisatelji niso baje ni za las boljši! Ta uporni duh, ta neprestana trdovratna opozicija proti vsaki pedantnosti in proti vsakemu filistrskemu redu tiči umetnikom vseh narodov in časov menda že v krvi . . . Po stenah vidite obešene ali prilepljene razne narisane anatomske študije: glave, noge, roke in druge dele človeškega telesa. Vmes Vam visi kak posnetek iz gipsa; na kakem klinu spet vidite kak naguban kostim, kak fes ali turban, kako z zlatom obšito slovensko žensko »avbo« ali kako drugo brezimno draperijo . . . Na oni-le steni tam je pribita velika ženska pahljača, pod njo in okoli nje pa je vse polno fotografij, večinoma lepih žensk. Saj veste, da te vrste ljudje brez ženskih obrazov tako rekoč ničesar delati ne morejo. Je že tako! Lep ženski obraz, lepo žensko telo jim je, tako mi je pravil že marsikak umetnik, posebljena, utelešena lepota . . . Tam-le v kotu razširja svoje zelene veje egiptovska palma, ki pa je suha. V »senci« njene samuje kaka študija iz gipsa ali voska . . . Po tleh so razgrnjene preproge . . . Po raznih stojalih stoje z rutami pokrite plastične umetnine . . .

Tako; zdaj sva se nekoliko orientovala v tem skrivnostnem delališču. Takoj Vam pa moram povedati, da stojiva v atelieru slovenskega kiparja, a ne morda v atelieru kakega Francoza, Angleža, Laha, Poljaka, Čeha, Nemca ali Rusa. Gotovo ste že videli v tistih velikih ilustrovanih žurnalih notranjščino bogato, da, potratno opremljenih svetišč takih umetnikov, ki imajo na razpolaganje milijone, katerim razni mecenji izpolnjujejo vsako željo . . . Tam je seveda drugače! Ne pozabite pa, gospodična, da morajo naši slovenski slikarji in kiparji, tudi kadar si urejajo svoje ateliere — kuhati z vodo . . .

* * *

Komaj sem se bil nekoliko ogledal po zanimivem kotu, kjer se je vse mešalo in kopičilo v tistem umetniškem ženijalnem neredu, me privede g. Gangl k nekemu stojalu in dvigne pokrivalo. »Madonna in stellis« . . . reliefen umotvor na snežno-belem mramorju, razveseli moje oči! ¹⁾ Marija z detetom Jezuščkom na rokah pa

¹⁾ Razen kipov, ki sem jih videl v atelieru, je ustvaril g. Gangl seveda še več drugih. Gotovo Vam je znana plastična skupina »Tragedija in komedija«, ki stojita v dolbinah zunaj na zidu ljubljanskega gledališča. Ako bi Vam pa bila ta dva kipa pregola, pojdite na blagoslovljena tla k Sv. Krištofu, poiščite gomilo rajne gospe Murnikove, pa si oglejte ondi klasični nagrobni relief v mramorju. Ako pa bi se Vam ljubilo še dalje, potujte v Djakovo. Na pročelju Strossmajerjeve katedrale najdete tudi delo Ganglovega umetniškega dleta.

sv. Janez. Kako krasno, kako resnično, kako dražestno! Take reči se ne dajo »opisati«, to treba videti s svojimi očmi, treba gledati dolgo, dolgo ter uživati z vso dušo. Potem čutite, da je to res umetnost!

»Ali ste delali ta kip po naročilu ali tako zaradi umetnosti, zaradi snovi same?«

Mojster me pogleda in pravi:

»Vidite, tako me je vprašal tudi neki visok cerkven dostojanstvenik, ko sem mu bil pokazal ta kip. Hotel je vedeti, s kakim namenom sem naredil to stvar. In povedal sem mu vzrok, povod, zakaj sem se bil lotil tega dela.

V prvi vrsti sem delal ta kip zaradi snovi same. Predmet, s katerim se je pečalo že toliko vpodablajočih umetnikov pred menoj, me je mikal sam ob sebi. S tem verskim kipom sem hotel pa tudi pokazati, da kipar, ki se je dosedaj pečal samo s posvetnimi snovmi, takisto zna ustvariti tudi kaj religioznega. In zakaj ne? Da tudi jaz to znam, to sem s tem-le umotvorom, upam, dokazal. S tem reliefom iz verske sfere sem pa tudi hotel pokazati našim odločilnim krogom, recimo, našim cerkvenim predstojnikom, da tudi slovenski umetnik zna narediti kak religiozen kip, in da ni neobhodno potreba, da bi morali take stvari naročati na tujem . . .«

»To ste jim dobro povedali. In — zakaj n. pr. dotični visoki cerkveni dostojanstvenik ni kupil tega umotvora, čeprav mu je bil všeč?« sem pripomnil jaz.

»Rekel je, da nima dovolj denarja . . .«

In oziral sem se spet po drugih stojalih . . . Kdo je pa ta-le junak!

Pred menoj stoji doprsen kip v naravni velikosti. Nelepa glava izraža moški ponos, plemiško zavest, celotni vtisk kipa pa je hrabrost, resnoba, celo duhovitost. Pa saj tik tega doprsnega »portreta« stoji isti mož v vsi velikosti na podnožju — seveda v zmanjšani meri. V levici drži knjigo, desnico pa izteguje od sebe kakor človek, ki komu kaj poklanja, daruje, posvečuje. Mož je gologlav, oprsje mu tiči v viteškem jeklenem oklepu, na nogah ima do kolen segajoče nogavice, obut je v salonske čevlje; ob strani mu visi dolga sablja.

In kdo je ta vitez? me vprašate, gospodična. Stavim, ne vem, koliko, da ste že uganili, da je to avtor slavne knjige »Ehre des Herzogthums Krain«, Valvazor! . . .

»Model imate torej že gotov« — rečem jaz, občudujoč viteškega junaka na stojalu — »ali smem vedeti, kdaj bo stal na Muzejskem trgu?« . . .

Bridko se mi nasmehne mojster in pravi:

»Kakor vam utegne biti znano, je naročilo ta kip naučno ministrstvo. Model je ševeda že gotov; leto in dan mi že stoji tu-le. Ministrstvo ga je tudi že davno odobrilo . . . pa kaj hočete? Da pripravim kip za livarnico, ga moram narediti od glave do nog v naravni velikosti. Za tako delo potrebujem pa visoke delavnice, kjer bi mi prihajala svetloba od zgoraj, in takšne delavnice v Ljubljani nisem mogel dozdej še nikjer dobiti! Rojenice mi, žal, niso bile nasule v zibel zlata, da bi si sam zgradil kiparski atelier, od drugod pa ne dobim pomoči.

Slovenska umetnost še pač nima svojih mecenov . . .«

»Toda, pustiva te lamentacije,« pravi gospod Gangl, »pokažem vamraje še nekaj drugega, kar vas utegne najbolj zanimati, in zaradi česar ste, tako slutim, tudi želeli videti moj atelier . . .«

* * *

Ves radoveden, iz umetniškega navdušenja radoveden pristopim k nekemu zagrnenemu predmetu sredi sobe. G. Gangl mi odgrne svoj umotvor, in kdo, mislite, gospodična, je stal pred menoj?

Prešeren, pesnik Prešeren, živ, čeprav mi je zatrjeval gospod Gangl, da je to le doprsni kip pesnikov iz belega kararskega mramorja v naravni velikosti.

Sedel sem na nizek stolec našemu doktorju-poetu baš nasproti . . . in gledal sem ga in užival . . . Škoda, da Vas ni tukaj, gospodična! Takega Prešerna še niste videla.¹⁾

Da, takšen je gotovo bil! Nekoliko podolgovata, pristno slovenska, »gorenjska« glava, nekoliko nagnjena na levo stran . . . Dolgi lasje, padajoči na tilnik . . . Visoko, duhovito čelo, raven, na sredi malce vzbočen nos . . . Ustnice — kako bi rekel? — nekako bolestno stisnjene. Pomenja-li to resignacijo, trpkost usode? . . . Draperija na oprsju je takšna, kakršno ste že videli na običajnih njegovih slikah . . .

¹⁾ Dovolite, da dostavim tu-le še neko anekdoto. Ko je bivši višji nadzornik obrtno-umetniških šol, dvorni svetnik Exner, bil prišel pred nedavnim časom tudi v Ganglov atelier, da vidi osnutek Valvazorjevega spomenika, mu je pokazal g. Gangl tudi Prešerna.

»Ein lyrischer Kopf!« je vzkliknil Exner — in ko so mu spremljevalci povedali, da je to tudi res glava lirskega pesnika, je rekel: »Veste, jaz ne znam slovenski, vaš pesnik mi je neznan in me tudi čisto nič ne zanima kot takov; rečem vam pa kot nepristranski tujec in kritik, da sem videl že veliko lepih doprsnih kipov, toda takšnih, kakršen je ta-le (Ganglov Prešeren), pa še prav malo!«

In te oči . . . Ali pa more kipar v mramorju, v brezbarvnem kamenu tudi očem dati značilen izraz? Da to more storiti, vidim na tem »Prešernu«. Te kamenite oči res »gledajo« — kam in kaj?

In to čelo! To plemenito, zamišljeno čelo s tisto rahlo jamico nad levim očesom . . .

Gledam ga in gledam . . . Motrim ga od spredaj, motrim ga od strani, od leve, od desne . . .

Ne morem se ga nagledati! Mrtvi, hladni mramor je oživel; če ga pogledam od strani, se mi zdi, da je to obličje, to čelo, ta nos prozoren kakor alabastrsko-bela polt ženske . . . Zdi se mi, da se pod to-le nežno-belo poltjo pretaka tudi kri po žilah . . .

In sedel sem »mu« nasproti in ga gledal. Čisto sem bil pozabil na mojstra Gangla, ki je slonel za mojim hrbtom, vesel in ponosen na svoje delo. Kaj neki se godi v tem-le trenotku za tem-le poetičnim čelom? Katera pesniška misel dozoreva zdaj-le? Katera pesem se spočenja v njegovem duhu? Kateri verz mu sili baš zdaj-le na jezik?...

»Sem dolgo upal in se bal,
Slovo sem upu, strahu dal;
Srce je prazno, srečno ni,
Nazaj si up in strah želi« . . .

To? Ali morda:

»Luna sije, kladvo bije« . . .?

Ali:

»Oblak ne ve in val ne kam,
Kam nese me obup, ne znam . . .«

Ali:

»Nosil bom življenja pezo,
Dokler zmaga sreče jezo
Zadnja ljub'ca — bela smrt« . . .?

Ali:

»Nezvesta, bodi zdrava« . . .?

Ali:

»Kje bratoljubja si videl oltarje« . . .?

Ali:

»Kaj pa je tebe treba bilo,
Dete ljubo, dete lepo!
Meni mladi deklici,
Neporočeni materi« . . .?

Ali:

»Kdo ve
Kragulja odgnati, ki tare srce
Od zore do mraka, od mraka do dne« . . .?

Ali:

»Prijatli, obrodile
So trte vince nam sladko,

Ki nam oživlja žile,
 Srce razjasni in oko;
 Ki vtopi
 Vse skrbi,
 V potrlih prsih up budi« . . .?

Ali pa se snuje za tem čelom zdaj-le kak dražesten sonet, kaka nežna gazela? . . . Morda pa gledajo Prešernove oči kak prizor iz »Povodnjega moža«, iz »Turjaške Rozamunde«, iz »Svetega Senana« . . .? Morebiti gleda tistega nesrečnega godca v romanci »Ženska zvestoba«, ali pa spremlja »Orglarja« v tihi gozd . . .? Morebiti jemlje zdaj »Slovo od mladosti«? . . .

Kaj pa, ko bi pesnik zdaj-le **pesnil**¹⁾ svojo duhovito in osoljeno satiro na nasprotnike svoje muze? . . .

»Balade pet' je mlatva prazne slame,
 Je reč pohujšljiva in zapeljiva . . .
 Romanca je s tragedijo škodljiva . . .
 Teh in sonetov in zdravic ne piši!
 Sovraži vse to muza sramežljiva.
 Poj rajši to, kar treba je pri hiši,
 Za hleve treba, treba je na polji,
 Poj to, kar kmet in meščan s pridom sliši!« . . .?

Ali pa si izmišljuje kakega hudega »sršena«, kako ostro »pušico« na svoje vrstnike, ki jo »jutri« pokaže v veseli družbi? Mogoče. Kdo bi mogel to uganiti? . . .

»Ali ne uganete, kaj se godi v tem trenutku za pesnikovim čelom, kaka čustva napolnjujejo zdaj njegovo dušo« . . . S tem nenadnim vprašanjem me vzdrami iz moje zamaknenosti gospod Gangl.

»Jaz pa vem, kaj muči zdaj Prešernovo srce; vem, s katero snovjo se peča; vidim podobo, ki jo gleda zdaj tudi pesnik . . .«

»Vi kot njegov ustvaritelj nemara že veste to« — rečem jaz... »Ali smem tudi jaz to vedeti?«

»Prešeren stoji zdaj na Bledu« — mi pravi g. Gangl — »on stoji na strani Črtomira, borečega se za svojo domovino . . . ne, nisem prav povedal . . . Prešeren je v tem trenutku tisti Črtomir

¹⁾ Predlagam, da bi se vendar že enkrat poprijeli edino pravega in pravilnega izraza »**pésniti**« za pojem: pesmi zlagati (*dichten*). Samo brezokusnost in nevednost sta mogli zvariti nestvor »pesnikovati« iz samostavnika pesnik. Ali pa so očetje tega dolgega, nerodnega glagola morda mislili na predstavo: pesni »kovati« (»Verse, Lieder, Gedichte *schmieden*«?). Čehi imajo glagol *básniti*; začnimo še mi odslej pojem vsega pesniškega delovanja (lirskega, epskega in dramatskega) izražati s pristno-slovenskim, iz besednega korena izhajajočim kratkim in lepim glagolom: **pésniti**!

sam. Naj pa izdam tudi besede, ki zdaj-le našemu mramornatemu Črtomiru - Prešernu plavajo na ustnicah, in katere sem tudi jaz imel na mislih, ko sem ustvarjal ta kip . . . te besede pa so:

»Menj strašna noč je v črne zemlje krili,
Ko so pod svetlim solncem sužni dnovi . . .«

* * *

Težko sem se ločil od Ganglovega ateliera, kjer sem videl toliko zanimivih umetnin; težko sem se ločil od njegovega mramornatega, realistično - idealnega »Prešerna« . . .

Govorilo se je, da namerava tega »Prešerna« kupiti neko slovensko društvo — kar bi bilo res najprimernejše; toda, kakor Vam priča moje pismo, stoji »Prešeren« še zmerom pri Ganglu. Imata se pač rada ta dva, pa ne moreta narazen . . . Škoda bi pa bilo vsekakor, če bi iz kakršnihkoli vzrokov »Prešeren« kakega dne odpotoval kam na tuje . . .

Toliko za danes, čislana gospodična!

Kadar najdem spet kaj »novega«, Vam sporočim. Do tedaj pa — zdravstvujte!

Utrujen.

Š črno gardino zagrnil sem okno,
Masko ledeno sem vrgel z obraza —
Od razočaranja, od hrepenenja
Truden do smrti.

Stal sem na cesti le za trenotek,
Med harlekini v belih manšetah,
Polišneli v suknjah modernih,
Prav tam na korzu —

Ali za Boga, jaz sem utrujen!
Kaj je ostalo v njih? — roke so prazne,
Ah razočarano, prazno je srce,
Željno počitka . . .

S črno gardino zagrnil sem okno,
Masko ledeno sem vrgel z obraza...
Glej — in zdaj vstajajo, tiho prihajajo
Sence iz groba.

Davno pozabljene sence nejasne
Stopajo predme z lahnim korakom
In na razpaljeno čelo polagajo
Roke mi hladne.

Tiho, boječe, čuj! že zazveneče
Sentimentalne so strune nad mano,
Mehki vijolični duh se je dvignil
Iz vaze nevidne . . .

Oj tam nad tihimi, temnimi gozdi
Dviga se harfa od zemlje do neba
In doteknila se roka je moja
Strune drhteče —

Rože na vrtu so dvignile krone,
In zašumeli so temni gozdovi,
Zatrepetala srebrna koprena
Luničnih žarkov . . .

Ivan Cankar.

